

A. ADNAN
ADIVAR

DÜNYAYI
DÜZELTMEK

HAZIRLAYAN: TUNCAY BİRKAN

A. ADNAN ADIVAR
DÜNYAYI
DÜZELTMEK

Can Miras
İzler

Dünyayı Düzeltmek, A. Adnan Adıvar

© 2020, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Mart 2020, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Derleyen ve yayına hazırlayan: Tuncay Birkan

Dizi editörü: Mustafa Çevikdoğan

Düzeltili: Melis Oflas

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Sanat yönetmeni: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak tasarımı: Başak Nur Vanlıoğlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 43087

ISBN 978-975-07-4239-2

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750742392

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

A. ADNAN ADIVAR
DÜNYAYI
DÜZELTMEK

DENEME

Derleyen ve yayına hazırlayan

Tuncay Birkan

♥can

ABDÜLHAK ADNAN ADIVAR, 1882'de doğdu. Genç yaşta bilime merak sardı ve 1905'te Tıbbiye'yi bitirdikten sonra Berlin'e kaçıp Berlin Tıp Fakültesi'nde iç hastalıkları asistanı oldu. 1908 Devrimi'nden sonra İstanbul'a dönen Adivar, doktorluk ve hocalığın yanı sıra bir dönem Meclis-i Mebusan'da da yer aldı. 1917'de Halide Edib'le evlendi. İstanbul işgal edildikten sonra Milli Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçti ve Ankara meclisinde de önemli görevler aldı. 1926-1939 arasında Avrupa'da yaşadı. Bir dönem milletvekilliği de yapan Adivar, 1955'te İstanbul'da öldü. Bilim tarihi üzerine yazdığı *Osmanlı Türklerinde İlim*, *Tarih Boyunca İlim* ve *Din* gibi kitaplarının yanı sıra denemelerini *Bilgi Cumhuriyeti Haberleri*, *Dur*, *Düşün* ve *Hakikat Peşinde-Emeklemeler* başlıklı kitaplarında derledi.

İçindekiler

“İzler” Üzerine.....	13
Faziletin Kuvveti: Adnan Adıvar İçin Bir Düşünsel Portre Denemesi.....	17
DÜNYA AHVALI.....	45
İlim ve Sulh.....	45
Yirminci Asrın İlk Yarısı.....	49
Hikmetler, Sulh ve 141. Madde.....	54
Dünyayı Düzeltmek.....	59
UNESCO'ya Dair.....	63
İhtisas ve Yerinde Tetkik.....	68
Şark Parlamentoları.....	72
“Hasta Adam”.....	76
Zafer Mükâfatı.....	80
HUKUK ve DEMOKRASİ.....	84
Polis Salahiyet Kanunu.....	84
Kanun, Memur.....	87
Canlanan Hatıralar.....	91
Efkâr-ı Umumiye.....	94
Efkâr-ı Umumiye Karşısında Hükümler ve Kararlar.....	99
Sansür ve Envai.....	103
İnsan Hakları ve Yıldönümleri.....	107

Kızılay ve Siyaset.....	111
Dayağa Dair.....	115
Partizanlık.....	119
Üniversite Muhtariyeti	123
Siyaset ve Ahlak.....	129
ETİK.....	134
Tenkit Eden ile Edilen	134
Ahlak Ölçüsü	137
Okuyucunun İsteddiği Yazı.....	140
Cesaret ve Cüret.....	145
Gündelik Muaşeret Adabı.....	150
Yüksek Muaşeret Adabı	155
Değişmeye Dair.....	160
Kötümserlik, İyimserlik.....	163
Kötümser ile Münakaşa	167
Muhalefet, İsyan ve İnkılap.....	172
Cehil ve Yalan.....	176
Masal - Örnek - <i>Mythe</i>	180
Ar ve Hicap	184
Sadakate Dair	188
Sıkıcı Tipler	192
Kendini Gören Gözler	197
Uçan Kuş	201
İtirafırlara Dair.....	205
Hayvan Hakları Beyannamesi	209
“Önce Para Sonra Fazilet”	213
HATIRA KIRINTILARI.....	218
Hatırat Yazmaya Dair	218
Övünme ve Korunma Hatıratı	222
Mazide Yaşamak, Halde Yaşamak.....	226

İlk Mekteplerim.....	230
İlk Mekteplerim II	234
Hoca Tipleri.....	238
Üç Bursa	242
Hamlet Hanımlar	246
Bir Eski Polis Komiseri	250
Ansiklopedi Sergisi	255
Coğrafya, Coğrafya	259
Feylesof	263
Diplomatik Hatıralar	268
İstanbul - Taşra	273
“İlahî, Ben Deli miydim, Neler Neler Yazdım”	277
Âlimin Ölümü.....	283
EDEBİYAT.....	286
Fennî Romanlar	286
Roman Okurken.....	290
Abdülhamid II ve Okudukları	294
TIP ve TARİHİNE DAİR	298
Elli Sene Evvel Bir Ölüm, Pasteur.....	298
Tıp Üzerine Düşünceler	302
Hekim, İlaç ve Sonrası	306
İnsan Güzelliği ve Matematik.....	310
İnsan Sevenler.....	313
İLİM ve AHLAK. YENİ HÜMANİZM.....	317
Telif ve Tercüme	317
Şevket Rado'ya Mektup.....	323
Ehrama Tırmanırken.....	327
Yirminci Asrın Ortasını Karşılarken	331
Din ve İlim	336

Paris Üniversitesinde de Bir Jübile	340
Kendi Eserine Mağlup.....	344
Yeni yahut İlmî Hümanizma.....	349
TARİH FELSEFESİ	354
Tarihte Fıkracılık.....	354
Tarih Görüşleri	358
Bir Tarih Dersi	364
Tarihle Oynamamalı!	367
Akdeniz'den Atlantik'e	372
Bir Tarih Felsefesinin Doğuşu.....	376
Tarih Anlayışı.....	382
DİLE ve KÜLTÜRE DAİR.....	386
Konuşma Üzerine Bir Konuşma	386
Adlara Dair	390
Şayiaya Dair	394
Unvanlara Dair	398
Müsteşrik - Müstağrip.....	401
Münevverliğe ve Münevverlere Dair.....	403
Acı ve Tatlı Vehme Dair	407
Yazı Hevesine Dair	411
Milli Ansiklopedi	415
Yarım Asırdan Beri Kültür.....	419
Bursa'daki Ev	424
Eski Kültür Eserlerimiz.....	428
Kitap ve Kütüphane.....	433
Seyahate Dair	438
Spor ve Sporculuk	442
Gözlük ve Büyülü Gözlük	446
Kültürün En Doğru Yolu.....	451

DÜNYA AHVALI

İlim ve Sulh

Bizim nesil, otuz sene kadar bir devir yaşamıştı; bu devir, Birinci Dünya Harbi'yle 1914'te kapandı. Şimdi o devri düşünüyorum da, 1914'ten beri geçen senelere nispetle o dünya bana adeta ütopya denilen "hayal âlemi" gibi geliyor. O vakitki padişahlar Türkiye'si, Kaçarlar İran'ı, imparatorlar Çin'i, çarlar Rusya'sı gibi bazı memleketler istisna edilirse eski ve yeni dünyanın her tarafında bir ferahlık, bir rahatlık, bir serbestlik hüküm sürerdi. Elinizde bir pasaport bile olmadan dünyayı dolaşırdınız. O vakit milletlerarası emniyet teşkilatını yalnız anarşist denilen âdetleri pek az meczuplar işgal ederdi. Her tarafta bir nizam hâkimdi; bu nizamı bozmaya kalkışanlar parmakla sayılacak kadar azdı. Fakat bu nizam neydi? Biraz eskiye gidersek görürüz ki Yunanlar nizam kelimesiyle kâinatın ahengini kastederlerdi. İşte bütün ilahların işi gücü kâinatın bu nizamını korumak, yani en açık tabiriyle karşılıklı anlayış halini muhafaza etmektir. Halbuki 1914'ten evvelki dünyada nizam asla bu manada anlaşıl-mış değildi. O devrin nizamı, memleketleri karşılıklı anlayışa en uzak ve en yakışsız tedbirlerle idare eden sınıfların aşağı sınıflar üzerine tahakkümünden ibaretti.

Fakat iktisadi bolluk, nispi refah ve halkın müsavi hak iddiasının o kadar gelişmemiş olması bu tahakkümün ağırlığını pek çok hafifletiyordu. Herkes halinden memnun görünmekte, zenginler daha ziyade zengin olmakta, devletler bir alay daha renkli renksiz tebaa toplamakta, halk da karınlarını doyurmak için günde on saat gık demeden işlemekteydiler. Fakat harp, toplama kampları, tepeden ateş, nihayet atom bombası yoktu. Gazeteler hürdü, kürsüler hürdü, seyahat serbestti. Arada bir kendini beğenmiş bir imparatorun narası işitilir yahut bir dünya devleti binlerce mil uzakta bir müstemlekenin bir avuç halkıyla boğuşurdu. Yahut da iki büyük imparatorluk en uzak şarkta birbirine girerlerdi. Fakat dünyanın iktisadi ve içtimai bünyesinde bu hareketler büyük sarsıntılar yapmazdı; harpler kısa sürer, sonra sulh olurirdi.

Nihayet 1914 Harbi gelince anladık ki o senelerden beri süren sulh ve sükûn devresi daha ziyade yeni, müessir harp usulleriyle boğuşmaya hazırlanma devresiymiş. Bunun böyle olduğunu bilenler yok değildi. Bunlardan bazıları harbin aleyhinde söylendiler. Fakat büyük siyasetçi ve hatip Fransız sosyalisti Jaurès'yi bir kurşun, meşhur İngiliz filozofu Bertrand Russell'ı¹ evvela harp sansürü, sonra hapisane duvarları susturdu. İşte o zaman mevcut nizama aykırı bir-iki söz ancak bu suretle söylenmiş oldu. Zaten o devirde nizam diye gördüğümüz şey karşılıklı anlayıştan büsbütün başka bir şeydi. Bu karşılıklı anlayış Avrupa'da iki zümreye ayrılmış devletlerin kendi aralarında bile yoktu. Bu iki zümre ise birbirlerinin kanına, daha doğrusu parasına, müstemlekesine, kudretine susamıştı. Almanlar Paris'i, Fransızlar Berlin'i, hem Ruslar

1. Has isimlerin asıl imlalarıyla doğru olarak yazılmasına şiddetle taraftar olduğum halde bir eserini bile Türkçeye çevirdiğim bu İngiliz filozofunun bütün kitaplarımda, makalelerimde isminin Rusel ve Russel şeklinde çıkmış olduğuna geçen gün dikkat ettim. İnat ve ısrarla tekerrür eden bu kabahati şuracıkta itiraf etmezsem rahat edemeyeceğim. (Yazarın notu.)

hem İngilizler İstanbul'u, Avusturyalılar Balkanlar'ı almak istiyorlardı. Nihayet mütareke başladı ve tam 21 sene sürdü. Bizler bu devrin adına sulh dedik, dedik amma bu devre de sulhtan ziyade harbe hazırlık devresiydi. Vakıa Cenevre'de kurulan mahut Milletler Derneği azası tam 20 sene güzel Lemana Gölü'nün kenarında o gölü dolduracak kadar şampanyalar, şaraplar, kokteyller içtiler, nefis nefis yemekler yediler, kat kat oteller işgal ettiler ve gittiler geldiler, şu harbe nasıl mâni olalım diye güya düşündüler amma hakikatte şu harbi nasıl bir daha patlatalım, şu top, tüfek, gülle, tank, tayyare sanayisinin hisse senetlerini borsalarda nasıl fırlatalım diye uğraştılar. Derken dedikleri oldu; İkinci Dünya Harbi patladı ve neler oldu, pekâlâ biliyoruz: kadın, erkek, genç, ihtiyar, çocuk, hasta, alil insanlar öldü; üniversite, enstitü, laboratuvar, hastane, mabet, ev ne varsa yıkıldı, yakıldı. Avrupa'nın büyük bir kısmı viraneye döndü. Yıllarca göklerden "nur yerine nar" indi. *Nihayet güneşten kopardıkları bir parçayla yaptıkları bombayı, güneş bayraklı memleketin başına salverdiler ve dünyada boğuşma kesildi.*

İşte, türlü keşifleriyle harbe yarayan ilim en son keşfiyle ve en son tekniğiyle görüyorsunuz ki sulhu da temin etti. Fakat harp bu suretle durunca politika denilen gayya kuyusu kabardı, taştı. Kongreler, konferanslar, tartışmalar (münakaşa manasında değil asıl manasında), çatışmalar aldı yürüdü. Halbuki "aklı başında hiç kimse'nin bilirim diyemeyeceği meseleler üzerinde fikir beyan etmeden politika yapılamaz. Politikanın ortaya attığı meselelerin çoğu hakkında rey beyanına cesaret edebilmek için ya son derece ahmak veya son derece cahil olmalıdır."¹ O halde yapılabilecek ne kalıyor? Düşünü-

1. İşaretler arasındaki bu son cümle geçenlerde vefat eden büyük Fransız şairi Paul Valéry'nindir. Hangi eserinde olduğunu bilmiyorum; bu büyük şair için küçük bir konferans veren André Maurois'nin eserinden aldım. (Yazarın notu.)

yoruz ki emniyet mıntıkaları (eski nüfuz mıntıkasının yeni ve daha tatlıca ismi) açılığını, petrol susuzluğunu teskin edebilmek için pamuk ipliğine bağlı siyasi buluşlar, karşılıklı uyuşmalar, uyuşturmalarından vazgeçilerek artık atom bombasını yapan müspet ilimler arasına hemen hemen geçmiş olan ekonomi ve sosyoloji ilimlerinin kanunlarına, kaidelerine göre bütün dünya milletlerine iktisadi, siyasi müsavi haklar veren bir sulh yapmaya çalışılsa belki harpte muvaffak olan ilim, sulhta da muvaffak olur. Şunu bilmek gerektir ki milletlerarası sulh, yalnız şiddeti, tecavüzü ve “kan ateşini kanla söndürmeyi” men etmekten ibaret değildir. Uzun sulhun esası, içtimai birlik ve milletlerarası iktisadi inkişaftır. Nitekim Cenevre gölünün mavi sularında boğulan Milletler Derneği'nin güya koymaya kalkıştığı müşterek dünya nizamını bozan, bu esasların ihmal edilmiş olmasıydı. Bu defa yine bu esaslar ihmal edilir, yani gemi inşaatı, tayyarecilik, hammaddeler ticareti işlerinde rekabete giden yollar kapanmaz ve bu işlerle beraber bütün dünyada işsizlik meselesi makul ve müspet ekonomi kanunlarıyla müsavat üzere halledilmezse umumi dünya emniyeti, yani hakiki sulh bir seraptan başka bir şey olmaz.

The Road to Security adıyla bir risale yazan Profesör D. Mitrany'nin dediği gibi eğer Dumbarton Oaks ve San Francisco konferanslarının neticelerinin hep boş laftan ibaret kalmasını istemiyorsak, iktisadi amillerin, askerî amillerin hiçbir zaman yetişemeyeceği kadar büyük bir kudretle harbe mâni olacağına inanmak mecburiyetindeyiz.

İşte eğer bu iktisadi amiller en geniş ve en adilane bir tarzda dünyaya hâkim olurlarsa o vakit bu yıkılmış, yakılmış dünyada yeniden yapıcı ve bütün milletlere müşterek bir ruh ve kuvvet hâkim olmaya başlayacak ve bu ruh ve kuvvetin kaynağını faşist zihniyetinden kur-

tulmuş üniversitelerle işçi cemiyetleri, zanaat teşkilatı, serbest matbuat ve serbest radyolar teşkil edecektir. Fakat esaslı sulhun amili olacak bu teşkilat, ancak milletlerarası serbest münasebetler tesisıyla temin olunabilir. Yoksa ancak aralık edilmiş pencereden pencereye görüşmeler veyahut daha fenası, su sızmaz bölmelerle ayrılmış kültür ve iktisat müesseseleri milletler arasında birlik yaratmaktan çok uzaktır.

O halde görülüyor ki harpten sonraki dünyayı yirminci asrın ilim ve fikrine yakışacak bir hale getirmek vazifesi yine ilmin, âlimlerin omuzlarına yükleniyor. Bir taraftan müspet ilimler hayatı kolaylaştıracak teknik vasıtalar bulurken diğer taraftan ekonomi ilmi bu vasıtalarla bütün milletlerin haklı bir nispet dahilinde istifadesini temin etmelidir. Bunun için de siyasetçiler, şair P. Valéry'nin tavsifine tamamıyla layık olmasalar dahi yanlarına alacakları ekonomi âlimlerinin objektif ve tek renkli meşalelerle aydınlattıkları yoldan gitmekten çekinmemelidirler. Demek ki her ne olursa olsun 1943 senesinde *Akşam* gazetesine yazdığım "Bilgi Cumhuriyetinden Haber" adlı bir makalenin sonunda dediğim gibi, "ebedî sulh ancak âlimlerin omuzlarında yükselecektir."

Vatan, 17 Eylül 1945

Yirminci Asrın İlk Yarısı

Bu akşam gece yarısı olunca yirminci asrın ilk yarısı bitiyor ve ölçülmesi pek güç bir an sonra asrın ikinci yarısı başlıyor. Bu asrın başladığı 1900 senesini hâlâ hatırlayabilenler o seneki dünya ile bu seneki dünyayı mukayese etmek ve arada geçen tam elli seneyi dolduran vakaları, terakkileri, tekâmülleri ve belki de göze terakki

şeklinde görünen gerilemeleri düşünmek arzusuna düşebilirler. Nitekim ben de 1900 senesinde henüz liseyi bitirmiş ve bir taraftan yüksek tahsil mektebine, diğer taraftan bugün birçoklarımızın ismini bile duymadığı bir gazetede yazıcılığa başlamış olduğum için bu geçen elli seneyi düşünmek hevesine kapıldım. Fakat bu hevese kapılınca onu, sıcak bir günde bir bardak soğuk suyla hararet söndürür gibi, teskin etmek kabil olmadığını anladım. Bu elli senenin içine ne kadar vakalar girmiş; yalnız bunu düşünmek insan dimağını sarsmak için kâfi gelebilir.

Memleketlerin iç politikalarında, sosyal hayatta olan bitenleri ve bu olan bitenleri tahrik eden sebepleri düşünürken devletler arasındaki iktisadi rekabetleri, ileri memleketlerin, geri memleketler hesabına genişleme arzularının şiddetle artmasını ve nihayet harpleri hatırlıyoruz. Elli senenin ilim, medeniyet, siyaset ve içtimaiyat tarihini böyle bir-iki sütunda hülâsa etmek ne kadar güçse bu vakaların hepsini birden kucaklayacak bir terkip yaparak işin içinden çıkmak belki ancak “fikir devleri”ne nasip olacak kadar zor bir iştir.

Geçen gün bir Fransız gazetesinde Collège de France tarih profesörlerinden M. Lucien Febvre’in “Yarım Asrın Bilançosu” unvanı altında yazdığı bir makaleyi gördüm. Bu meşhur hoca şimdi bahsettiğim zorluğu idrak etmiş olmalı ki makalesini oynak bir üslupla gündelik bir gazetenin lezzetle okunacak fıkrası şekline sokmaya çalışıyor ve bu yolda muvaffak oluyorsa da elli senelik tarihin vakalarına bir kelime veya bir satırla doku-narak tekniğin terakkisi, tayyare, radyo, sinema ve nihayet fiziğin en yeni terakkileri üzerinde duruyor ve yeni atom fiziğinden aldığı ilhamla bu son elli senede süreklilik yerine beşer tarihinin teselsülünde bir kopma olduğu neticesine varıyor.

Vakıa ilim ve medeniyet tarihi noktasından düşünülürse asrın daha ilk senelerinde Einstein'ın nazariyesiyle başlayan yeni fizik, çünkü gazetelerde Princeton'dan (ne yazık ki bizim Anadolu Ajansı'yla değil) bir Amerika ajansıya gelen bir telgrafnamede bu büyük âlimin otuz seneden beri uğraştığı ve bütün fiziki hadiseleri tek ve umumi bir kanuna bağlayacak olan "Birleşmiş Saha" nazariyesini kurmaya muvaffak olduğu haberiyle belki en yüksek zirvesine gene Einstein'ın omuzları üstünde yükseliyor¹. Bu haber ispat ediyor ki büyük Fransız fizik âlimi ve İlimler Akademisi Umumi Kâtibi Prince Louis de Broglie'nin dediği gibi Einstein'ın fikri bu yarım asırda baştan başa, yani ilk senelerinden bu son senesine kadar fiziğe hâkim olmuştur.

Son yarım asırda ilim, bu keşifleriyle bilhassa atom enerjisiyle iftihar ettiği kadar onu insanları, beldeleri bütün medeniyet eserleriyle beraber yok etmek için kullanmak yolunu bulmuş olmakla iftihar etmemelidir. Mafih ne olursa olsun bu son yarım asırda medeniyet tarihleri ne dünya harpleri asrı ne de içtimai ideolojiler asrı ismini verecek, belki onu atom fiziği asrı diye adlandıracaktır. Fakat şu da muhakkaktır ki geçen elli senenin tarihini hep bu nokta etrafında dolaşarak yazmak isteyenlerin eserlerini okuyacak olanlar pek çok olmayacak ve pek haklı olarak bu elli senelik siyasi ve içtimai vakaların hikâyesini dinlemek isteyenler daha çok olacaktır.

Çünkü sizi buradan sekiz-on saatte Amerika'ya götüren tayyare, Amerika'da söylenen nutku dinleten radyo, nutuk söyleyeni gösteren *télévision* ve daha nice nice tek-

1. İki sene evvel büyük âlimin Princeton'daki mütevazı evinde karşısında otururken gayet çekingen bir tavırla bu nazariye üzerinde çalışmalarına devam edip etmediğini sormuştum. O vakit gözlerini gözlerime dikerek, "Elbette elbette," demişti. Bugün o kuvvetli "elbette"lerin manasını anlıyor ve bu kelimelerin sesini zevkle işitiyorum. (Yazarın notu.)

nik cilveleri insanların pek çabuk alışıp benimsedikleri vakalardır. Halbuki içtimai ve siyasi hadiseleri benimseyip alışmak o kadar kolay olmuyor, bu alışkanlığı elde etmek için seneler geçmek lazım geliyor. Bu elli senenin siyasi ve içtimai tarihinde iki dünya harbi hiç şüphesiz ki pek mühim bir mevki tutacaktır. Mevkinin mühim olması, yalnız milletlerin birbirini boğazlamaya uğraşmalarından ziyade beşeriyetin hummalı bir hastalığı diyebileceğimiz bu hadiseler silsilesinin insanlar ve milletler hayatında ve onların düşünüşünde husule getirdiği inkılaplar itibarıyladır. Bu hastalıkların nekahet devirlerinin ne kadar uzun sürdüğünü ve hele Birinci Dünya Harbi hastalığının nekaheti henüz tamam olmadan İkinci Dünya Harbi şeklinde o menhus hastalığın nüksettiğini düşünenler bu iki büyük marazi haletin beşeriyetin bünyesinde ne gibi değişiklikler yapabileceğini tahmin ederler.

Daha XIX. asırda tebellüre başlayan içtimai adalet fikri siyasi partiler şeklinde politika âlemine girmiş ve nihayet Birinci Dünya Harbi'nden sonra büsbütün başka bir kuvvetle içtimai bir cidal şeklini almıştır. Asrın başında bazı memleketlerin parlamentolarında yer alan bir-iki sosyalist azaya mukabil bugün İngiltere gibi koskoca bir memleketin idaresi sosyalist bir fırkanın eline geçmiş, diğer birçok memleketler de ananevi muhafazakârlıklara arkalarını çevirmişlerdir. Bu arada Rusya'da son otuz senede çehresini bir-iki defa değiştiren içtimai inkılap hakkında kati bir fikir beyan ederek bu vakıaları şu son yarım asır kadrosu içinde mütalaa etmek hakikaten güçtür. Orayı yakından ve içinden görmek ve oradan gelenlere samimiyetle konuşmak mümkün olmadığı ve taraftarlarının bir din saliki gibi dinlerine, dinlerine değil hatta müspet ilimler sahasındaki aykırı fikirlerine bile dokunmak isteyenleri kahretmeye kalkışmaları ve Demir Perde dışında kalanlara perdenin arkasını görmek değil, onu

aralık etmeye bile müsaade etmemeleri bu güçlüğü doğurmaktadır. Bütün bu güçlüklerle ve bu güçlüklerden doğan şüphelere rağmen son yarım asrın tarihî ve içtimai vakıaları arasında, insanların 200 milyonu üzerinde yapılan laboratuvar tecrübeleri şeklindeki bu inkılapları tarih kaydetmeden geçemez.

Bir taraftan içtimai adalet prensibine dayandığını söyleyen bu cereyanlar yol alırken yarım asrın ortalarında gene bir taraftan içtimai adalete, diğer taraftan Allah'ın beğenip seçtiği millet nazariyesine dayandığını söyleyen bir diğer siyaset yolu (faşizm-Nazizm) belirmişti. Onun da peygamberleri, dervişleri, misyonerleri yetiştirdi. Onlar da dünyaya kendi fikirlerinin yayılmasıyla saadetin, adaletin teessüs edeceğini vazettiler. Nihayet bu vaaz ve nasihatler, konferans salonlarından harp meydanlarına intikal etti ve orada parlak sözler haykıran insan ağızlarına mukabil top ve tüfek ağızları konuşmaya başladı. Neler konuştular, ne neticelere vardılar, hep biliyoruz. Fakat bütün bu hengâmelerin asıl sebebinin açık ve seçik bir tarzda bize izah etmesini ve dünyanın huzur ve sükûna kavuşması nasıl mümkün olacağını bildirmesini galiba iktisat ilminden bekleyeceğiz. İşte mesele buradadır. Şu geçen yarım asra bir taraftan müspet ilimler, bilhassa fizik nasıl hâkim olmuşsa diğer taraftan da ekonomi denilen ve yeniden yeniye hemen hemen bir müspet ilim haline giren iktisadın içtimaiyat –ve hatta cüretle söyleyebiliriz– ahlakiyat üzerine müessir olacağını gene şu geçen yarım asır bize göstermiştir.

İşte bu gece sona erecek olan XX. asrın ilk yarısını hakikaten insanîyet için korkunç hadiselerle dolu olarak geçmiş olmasına mukabil ona, hemen hemen dünya medeniyet ve ilim tarihinde büyük asır diye anılan XVII. asırdan sonra ikinci büyük asrın ilk yarısı diyebileceğimizi itiraf etmeliyiz.

Adnan Adıvar, bugün en çok siyasi tarihimizde oynadığı rolle tanınırken, düşünsel yanı neredeyse sadece bilim tarihi alanındaki çalışmalarıyla hatırlanıyor. Halbuki kendisinden hemen sonraki aydın kuşakları nezdindeki çok yüksek itibarını esasen hem hayatında hem de bilimsel üretiminde son derece yüksek ahlaki standartlar gütmesiyle ve çevresindekileri bu standartlara uymaya zorlamasıyla kazanmış bir aydındır Adıvar. Adıvar'ın vazettiği etik, amansız bir eleştiri etiğidir. Eleştirelliğin getirdiği bütün acı sonuçları, yani yalnız kalmayı, her türlü cemaatin onayını kaybedip "doğru bildiği yolda yalnız gitmeyi" göze almanın etiğidir. Bilim anlayışından siyaset pratiğine birçok meseleye bakışını kökten belirlemiş bu etiğin temel ilkelerini de esasen 1940'lı ve 1950'li yıllarda gazetelere yazdığı denemelerde anlatmıştır. *Dünyayı Düzeltmek*, Adıvar'ın daha önce bir kısmını üç kitapta yayımladığı bu denemeler arasından ilk defa kitaplaşan yüz civarı yazısını bir araya getiriyor. Kitap, bilim tarihinden tarih metodolojisine, hukuk devleti ve demokrasiden yeni hümanizm tartışmalarına, dil ve kültürle ilgili meselelerden etik meselelere çok geniş bir alana uzanan ilgilerini bütün çeşitliliğiyle ve hakkıyla yansıtmaya çalışıyor.

Bu yazılarda Adıvar, eski büyük filozoflardan kendi döneminin hemen hemen bütün önemli düşünürlerine kadar herkesle çok sık diyaloga girer. Çağının temel meseleleri hakkında yürütülen evrensel tartışmalara bir partner, sık kullandığı tabirle "Bilgi Cumhuriyeti"nin bir yurttaşı olarak katılma rahatlığı, düşünce tarihimiz açısından benzersiz sayılabilir. Onu ve fikirlerini, fikir haysiyetini, tahakküm ve namussuzluk nefretini, hakikat arayışının sahici coşkusuunu tanımak günümüz okurlarına da çok iyi gelecek.

#izler #gazeteyazıları #cumhuriyettönemi #etik #bilgicumhuriyeti #insanhakları
#demokrasi #bilim

